

הגשר אל האנושי: הליכי טנטלוס בסיפור על נישואי אדם ושדה

בספרו 'הליכי טנטלוס: פרקים בתורת האישיות' מציג שלמה גיורא שוהם תורת אישיות הומניסטית ומורכבת.¹ במאמר זה נעזר באחד ממרכיבי תורת האישיות הזו כדי לנתח סיפור מכתבי ר' יהודה החסיד. תורת האישיות של שוהם היא דינאמית, והכוחות הפועלים בה מוצגים בתור וקטורים רבי ממדים:

הוקטורים המנוגדים המהווים את בסיס תורת האישיות שלנו הם 'איחוד' ו'פירוד'. איחוד בהקשר שלנו משמעותו הזדהות היחיד עם אנשים, אובייקטים או סמלים המצויים מחוץ לתחומי אישיותו וכמיהתו לבטל עצמו על ידי טמיעה בתוך אובייקטים וסמלים אלה. פירוד הוא, כמובן, הוקטור המנוגד. הואיל והוקטורים הם מטבעם רבי ממדים, הרי הלחצים המניעים אותם יפעלו, לפי ההנחה, על מישורים שונים בתוך המרחב המהווה את אישיות האדם ולא על רצף חד-ממדי.²

הסיפור שניבא להלן עוסק בהתפתחותה של מערכת יחסים בין אדם ומשפחת שדים: אב, בת ונכדים. נציע לראות את הסיפור בין היתר כדראמה המתרחשת בתוך האישיות, ומתארת את הדינמיות במשקלם ובהשפעתם של הוקטורים של האיחוד והפירוד. הסיפור מופיע בקובץ של סיפורים מכתבי ר' יהודה החסיד שפרסם יוסף דן.³

ר' יהודה החסיד (נפטר 1217) הוא אחת הדמויות היהודיות החשובות בימי הביניים, והאישיות המרכזית בקרב קבוצה יהודית שפעלה בגרמניה במאות השנים-עשרה והשלוש-עשרה, ושכונתה 'חסידי אשכנז'. ר' יהודה החסיד הוא כנראה המחבר העיקרי של 'ספר חסידים', אחד משיאייה של ספרות המוסר העברית בימי הביניים. ספר חסידים כולל סיפורים רבים, אולם הסיפור שבו נעסוק אינו מופיע בו, אלא בקובץ קטן אחר ששרד בכתב יד. הסיפור נדפס כאן בחלוקה לשורות קצרות ולקטעים, ובתיקוני כתיב מעטים לנוחות הקוראים.

* תודה לרעייתי ליאורה אליאס על הערותיה, לפרופ' תמר אלכסנדר שקראה טיוטה מוקדמת של המאמר, ולד"ר איריס שגיר. נוסח מקוצר התפרסם בהארץ, תרבות וספרות, 1.10.2001, והוקדש לשלמה גיורא שוהם.

1 שלמה גיורא שוהם, הליכי טנטלוס: פרקים בתורת האישיות, תל-אביב 1977, הדפסה שניה שם 1988. נוסח אנגלי: S. Giora Shoham, *The Myth of Tantalus: A Scaffolding for an Ontological Personality Theory*, Queensland (Australia 1979)

2 שוהם, הליכי טנטלוס, עמ' 21-22.

3 יוסף דן, 'סיפורים דמונולוגיים מכתבי ר' יהודה החסיד', תרביץ ל (תשכ"א), עמ' 284; נדפס גם בקובץ דת וחברה במשנתם של חסידי אשכנז: לקט מאמרים, בעריכת איבן (ישראל) מרקוס, ירושלים תשמ"ז.

ואחד היה כותב קמיעות,
והלך בדרך ובא בתוך היער לעשות צרכיו,
ובא השד והביאו למרחוק.
אמר לו [השד]: ממרחקים היית מטריח אותי,
ואני אשלם לך מה שהטרחת אותי.
ביקש ממנו היהודי שלא יעשה לו רעה.
אמר לו: אם תקח בתי לא אמיתך.
אמר לו: אני אקח.

הביאה למקום בתו ונתנה לו,
וילדה שלשה בנים מן היהודי ומתו.
הייתה בת השד בוכה.
אמר לה אביה: בעבור זה מתו, כי הייתי בבית בעיר [של יהודי] זה
וראיתי את אשתו ובניה מצטערים שאינם יודעים אנה הוא.
אמרה לאביה: מה שתצווה – אעשה,
רק שיחיו בניה שתלד מכאן ואילך.

אמר השד ליהודי: אם אביאך לביתך תחפוץ לעשות מה שאומר לך?
[אמר היהודי]: אמור מה –
אמר לו השד: תשבע לי שלא תכתוב קמיעות יותר ולא תאמר השבעה יותר,
וכשאביאך לביתך שיהיה לך חדר מיוחד לבתי.
כשתשמע בחדר קול, מיד תלך אליה ותעשה חפצה.
וקיבל עליו [היהודי].

והביאו [השד] מהרה לביתו,
ותיקן חדר יפה,
ואשתו היתה מציעה לה מצעית יפה.
וכשהיה בעלה נכנס לחדר היתה לוקחת בניה בחדר אחר, לעשות צניעות לבעלה ולשידית,
כי היתה מתפחדת.

ואחר ימים רבים באתה השידית במלבושים שחורים,
ואמרה לו: אל תגע בי,
כי הגיעה זמנה למות,
ואנכי מבקשת ממך שתקח לך [לאשה] את אחותי.
אמר לה: מה שקבלתי מאביך קיימתי,
ואיני רוצה לקחת את אחותך,

כי אביה לא עשה עמי זה התנאי.
 אמרה לו: כיוון שקיימת התנאי שעשה אבי עמך,
 ואשתך כבדה אותי ועשתה לי צניעות כשהייתי באה,
 אנוכי מזהרת בך,
 למחר בשעה כך וכך ביום שתלך למקום פלוני, אי קטן, והמים מקיפין אותו אי.
 והוא ילביש שחורים ויהיה יחף,
 ויראה ג' בנים שילדה ממנו מעת שהחזירה אביה לביתו – ו[הם] חיים,
 והם ישאו אותה ויקברוה.
 ואמרה: אנוכי יודעת שאתה שמח על מיתתה,
 יעשה כאילו הוא בוכה ויספיד אותה,
 כדי שלא יזיקו בניה שילדו ממנו לבניו,
 שמא שתו בביתו.
 וכן עשה, הלך לאותו מקום,
 כשראה אותם נושאים את אמן עשה עצמו כבוכה וצועק עליה ומספיד.
 שמע שבניו השידים היו אומרים: זה מצטער על אמם,
 הם ייטיבו לבניו ויביאו לו עושר ולא יניחו לשידים אחרים להזיקו ולא לבניו.
 וכן עשו.

זהו סיפור על הסתבכותו של עושה קמיעות. כוחם של הקמיעות – טקסטים כתובים (על ניר או על חומר אחר: פפירוס, קלף, מתכת, קערות חימר) שבהם משביעים את השדים או את המלאכים וגורמים להם לפעול בהתאם לאינטרסים של עושה הקמיעות (או של מי ששכר את שרותיו) – מובן מאליהו בעיני חסידי אשכנז. אולם דווקא בגלל עוצמתם של הקמיעות, קיימות גם תפיסות המנסות להגביל את השימוש בהם ובאמצעי כפיה מאגיים אחרים. בספר חסידים, החיבור המרכזי של חסידי אשכנז, מנוסח הכלל הבא: 'אין מזיקים מתגרים אלא במי שמתגרה בהם, כגון שכתב הוא או אבותיו קמיעות או עסק בהשבעות או בכשפים'⁴. האדם בסיפור מוצג באופן סתמי – 'ואחד היה' – אולם מקצועו, 'כותב קמיעות' אינו מקצוע סתמי. מי שבוחר בו, למרות סכנותיו, מעיד על עצמו שהוא מוכן לקשר עם שדים. במונחיה של תורת האישיות של שלמה גיורא שוהם, הקשר עם השדים הוא דיאלקטי. מצד אחד השד הוא אוביקט המצוי לכאורה מחוץ לתחומי האישיות, ולכן הדחף לקשר אתו הוא תוצאה של הוקטור של האיחוד. מצד שני השד הוא גם פנימי ומצוי בתוך האדם עצמו. הוא מייצג כאוס, יצריות, חופש מן החוקים החברתיים המגבילים, ולכן הוא מייצג בפנימיות האדם את וקטור הפירוד. הקשר עם השדים מסמל מה ששוהם קורא 'תהליך טנטאלי' – 'פער

4 ספר חסידים, כתב-יד פארמה, מהדורת יהודה ויסטינצקי ויעקב פריימן, פרנקפורט תרפ"ד, סימן שעט, עמ' 115-116. על הדמונולוגיה בעולמה של חסידות אשכנז ראו יוסף דן, תורת הסוד של חסידות אשכנז, ירושלים תשכ"ח, עמ' 184-201; אבריאל בר־לבב 'מגיה בספרות המוסר', תרביץ ע"ב (תשס"ד) (בדפוס).

בין שאיפותינו לאיחוד ובין הגדרת המרחק הסובייקטיבית שלנו מהמטרות האיוחדיות האלה.⁵ האיחוד הדיאלקטי שבין האדם והשד הוא תהליך מתמשך, שיכול לעבור בין איזונים מסוגים שונים, אולם תמיד יהיה מצוי בתנועה ובתחושה הדדית של חסר.

הסיפור הוא גם על נישואי אדם ושדה.⁶ לכאורה הקשר שבין עושה הקמיעות לשדים הוא קשר של אדון ועבד, שבו האדם שולט והשד נשלט. אולם בשלטון ובדיכוי יש גם מידה של קירבה, ולקירבה לשדים יש מחיר. יחסים שכאלה כוללים בתוכם גם את היפוכם הפוטנציאלי. ההתגרות בשדים מביאה עמה גם את התגרותם של השדים עצמם באדם. ואכן, בסיפור שלפנינו מצליח השד להפוך את יחסי הניצול שהיו קיימים בינו ובין כותב הקמיעות.⁷ בתחילה היה השד נתון למרותם של הקמיעות, כשהוא כפוי לטרור ולקיים את שציווה עליו הקמיע. לאחר שהצליח השד ללכוד את עושה הקמיעות – בשעה של חולשה, כשפנה לעשות את צרכיו, ובמקום תורפה, בתוך היער – הופך השד לאדונו של האדם: יקחנו אנה ואנה, ירצה – יהרגנו, ירצה – יכפה עליו את בתו לאשה.

אין זה מקרי שהיפוך התפקידים בין האדם והשד מתרחש ביער דווקא. היער הוא המקום הפראי, הטבעי, והוא מנוגד לתרבות האנושית המלאכותית, לעיר או למקום הישוב. לכן היער הוא מקומם של השדים (תפקיד דומה ממלא גם המדבר). דוגמה לכך אפשר לראות גם בטקסט אירופי אחר – המחזה 'חלום ליל קיץ' של שקספיר, שיצריותו השדית של היער תופסת בו מקום מרכזי. בסיפורנו, כוחו של עושה הקמיעות הוא כוח תרבותי וטכני (הממד הטכני מפותח במאגיה), אולם הטכניקה שלו מאבדת את יעילותה בתחומו של הטבע. במסגרת התרבות תפקידו של עושה הקמיעות להפגש עם השדים והכוחות הדמוניים ולשלוט בהם, מתוך כך שהוא מביאם למקומו, אך תסכולם וזעמם המצטבר גוברים עליו כאשר הוא חודר למקומם.

האדם יכול לחדור ליער, אולם עליו לעשות זאת מתוך התכוונות, מתוך מודעות לאיומים ולסכנות שבו, ולא כלאחר יד, כדי לעשות את צרכיו. אין זה מקרי שדווקא בזמן עשיית הצרכים הגיבור נלכד. מצב זה נתפס בתור מצב של חולשה בכל עולם הטבע. אולם האדם נכנס ליער כדי לעשות שם את צרכיו, גם משום שהמסגרת התרבותית האנושית אינה מפנה מקום של כבוד לפעולה זו, ורואה בה פעולה מביכה, מגונה כמעט. עשיית הצרכים, המשותפת

5 הליכי טנטולוס, עמ' 30.

6 המוטיב של נישואי אדם ושדה מופיע בתרבויות רבות, ובכמה נוסחים בתרבות היהודית. ראו עלי יסיף, סיפור העם העברי: תולדותיו סוגיו ומשמעותו, ירושלים תשנ"ד, עמ' 397–399, 661–662. הסיפור היהודי העיקרי מסוג זה נדפס בספרו של י"ל זלוטניק, מעשה ירושלמי, ירושלים תש"ז. מחקר מקיף על סיפורים כאלה מצוי בספרה של שרה צפתמן, נישואי אדם ושדה, ירושלים תשמ"ח. הערות על הסיפור הנדון כאן ראו בעמ' 36, 38, 88, 102. לדוגמה של אדם הנושא שדה אצל יהודי מרוקו ראו יורם בילו, ללא מצרים: חייו ומותו של רבי יעקב ואזנה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 56–67, מהדורה שנייה, שם, תשס"ד.

7 הסבר שונה, ולפיו הבעיה אינה בשימוש בקמיעות אלא בהשבעות, ראו במאמרה של תמר אלכסנדר, 'העיצוב הז'אנרי של סיפורי שדים: נישואים בין גבר לשדה', אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות: קובץ מחקרים בין-תחומי, בעריכת יעל עצמון, ירושלים תשנ"ה, עמ' 298. במחקר מאלף זה דנה אלכסנדר ביחס בין סיפורים אל נישואי גבר ושדה והז'אנרים השונים שבהם מופיעים הסיפורים, ובהערות מצויה ביבליוגרפיה מקיפה של מחקרים ומקורות בנושא זה.

לאדם ולבעלי חיים אחרים, מדגישה דווקא את היסודות החייתיים שבאדם. הנסיון לתרבת אותה, להרחיקה מהתחום האנושי ולהעבירה לתחומים אחרים,⁸ משקף את החשש שהחייתיות הזו מעוררת, דווקא משום שהיא מהותית לקיום האנושי.⁹ במצב הזה מטושטשים הגבולות בין היצורים השונים, בין האנשים לחיות ולשדים, וכך מצליח השד שבסיפור לערער את האיזון הקודם ולהשתלט על האדם.

טשטוש הגבולות בין המציאות האנושית לבין עולמם של השדים, המכשפות והמתים הוא אחד המאפיינים של התפיסות המאגיות של חסידי אשכנז.¹⁰ כל אחד מהם נמצא בתחומם, אבל יש להם נקודות מפגש, והגבולות ביניהם אינם חדים וברורים. נקודות המפגש האלה מסוכנות. לכן גם הקמיע מסוכן, אף על פי שהוא יעיל, משום שהוא פורץ את הגבול שבין האנשים לשדים. להשבעת שדים יש מחיר.

מדוע נכנס עושה הקמיעות ליער כדי לעשות שם את צרכיו? מדוע לא נזהר מספיק? האם משקף המעשה חסר האחריות הזה, שאחריתו מרה, עייפות משגרת המאבק הממושך בשדים, מן הערנות המתישה שהמאבק מחייב, מן הצורך המתמיד לשמור על הגבולות ולהזהר, כדי להמשיך ולשלוט? הסיפור מקצר ואינו אומר זאת. ואולי מי שרגיל להיות קוסם, לכפוף את המציאות לטובתו, אינו מוכן לנהוג כנתין, כמי שחושש מסכנות. כך או כך, עושה קמיעות ש'בא בתוך היער' בוחר להתעלם מגבולות הזהירות הבסיסיים של מקצועו התובעני, והתוצאה מיידית. מתוך טשטוש הגבולות מתהפכים היחסים בין השולט לנשלט, ועכשיו השד הוא זה שמוביל.

הסיפור הוא לא רק על הסתבכותו של עושה קמיעות, אלא גם על הסתבכותו של שד. הקשר אדם-שד הוא סימטרי. כשם שמקצועו של עושה הקמיעות מחייב קירבה לשדים, כך גם השד, הכפוי באמצעות הקמיעות, מפתח קירבה לאדם. מעשהו של השד החל בתור מעשה של הרחקה ונקמה, אולם עד מהרה הוא מתגלגל לקירבה משפחתית. משום כך כנראה ביקש השד להשיא את בתו, ולו בכפיה, לעושה הקמיעות. טשטוש הגבולות קיים אם כן גם מצדם של השדים. השד שבסיפור יודע לנצל הזדמנויות, והוא אב מסור ופעיל, יוזם, מקורי, חיובי וגמיש, הדואג לאשרה של בתו ולקיומם של נכדיו. דמותו הנמרצת והאחריות שהוא מפגין כלפי משפחתו וצאצאיו מנוגדים לפאסיביות ולסתגלנות של עושה הקמיעות. גם מקומה של בתו השדה בסיפור בולט על רקע חופשתה של האשה האנושית, ה'מתפחדת' והמתרחקת. מבחינת האדם, השדה מייצגת צד חייתי, מושך, אפל – אבל גם קוסם, צד של פנטזיה ושל חושניות. אולם לפנטזיה כשהיא לעצמה אין זכות קיום. מה שמעניק פריזם אמיתי וכוחות חיים הם הגעגועים, ההתכוונות, שגרת הקיום, האשה החוקית והילדים האמיתיים. יחסים

8 כבר המקרא מצווה על התרחקות מן המחנה ועל קבורת הפרשות – 'ויתד תהיה לך על אונך', דברים כג, יד.

9 השדים והמזיקים נקשרים לעשיית הצרכים לפי מסורת יהודית המופיעה עוד בתלמוד הבבלי, ברכות ס ע"ב.

10 על גבולותיה המטושטשים של המאגיה ראו Avriel Bar-Levav, "Death and the (Blurred) Boundaries of Magic": Strategies of Coexistence, *Kabbalah: Journal for the Study of Jewish Mystical Texts* 7 (2002), pp. 51-64.

עם השדה המאבת הם פוריים לכאורה – נולדים להם ילדים – אך עקרים למעשה: הילדים אינם מתקיימים. הנאמנות הגברית שייכת למשפחה החוקית, ורק כאשר הגבר משלים עם הקיום המקביל של אשתו ושל השדה, יכולים בניו השדים לחיות. יתרה מזו, לכפיה יש יתרונות וחסרונות. השד זכה אמנם בדרך זו בחתן אנושי לבתו, באב לנכדיו, אולם אי אפשר לכפות אהבה. ללא אהבת אב אין ילדי השדה והאדם יכולים להתקיים. ביתו של היהודי, שהשד מבקר בו, הוא למעשה בתוך ראשו של היהודי. היהודי רואה שם בעיני רוחו את אשתו הבוכיה ואת בניו המצטערים, ומתוך כך אין הוא יכול להעניק כוחות חיים לבני השדה. השד מפגין רגישות פסיכולוגית ואינו מאשים את חתנו במות נכדיו, כדי לא להרחיק את בתו השדה מבעלה. תחת זאת הוא מסביר שנכדיו מתים בגלל געגועיהם של האשה האנושית הזרה והילדים האנושיים הזרים.

הפתרון שמציע השד הוא השילוב המאוזן בין בתו השדה לבין האשה האמיתית. מסתבר שאיזון כזה אפשרי רק במקומם של בני האדם, ולכן נאלצת השדה לעזוב את אביה ואת אמה ולדבוק בבעלה השב לאשתו הראשונה. האיזון אינו אפשרי במסגרת יחסים של דיכוי, ולכן השד משביע את האדם שיפסיק לכפות את רצונו על שדים. כולם מרוויחים מכך: לשדים יש מדכא אחד פחות, האשה הראשונה זוכה בבעלה וילדיהם זוכים באב, השדה זוכה בילדיה שלה, והגבר זוכה באפשרות ליהנות משני העולמות ולהגשים את הפנטזיה הגברית של היחסים עם הזונה וגם עם הקדושה – לחיות עם אשתו וילדיו, ולשבור את השגרה במפגשים מיניים סוערים עם השדה¹¹. אופיים של מפגשים אלה מתגלה בפגישתם האחרונה של היהודי והשדה – השדה צריכה להקדים ולומר 'אל תגע בי'. מפגש אחרון זה אינו יכול להתנהל כמו המפגשים הקודמים, שהיו מפגשים של מגע. הגבר מגיע לחדר כאשר השדה משמיעה קול, ואולי קולות ההנאה ההדדית מן המפגש המיני הם שגורמים לאשה להתרחק, יחד עם ילדיה, מן החדר שבו נמצאים בעלה וצרתה השדה. הקיום של שתי הנשים, האנושית והשדית, בתחום המטושטש של המשפחה, מחייב הקפדה על גבולות, ולכן מקפידה האשה החוקית לשמור היטב על גבולותיה ופרטיותה של האשה האחרת, השדה.

הבעל כאמור נהנה משני העולמות, אבל גם הוא מתבגר. כאשר השדה עומדת למות הוא כבר מוכן לוותר על הפנטזיה הזו, ומסרב להמשיך את ההסדר באמצעות החלפת השדה באחותה. בפגישה האחרונה מוצגת דווקא השדה באור טראגי, כמעט הרואי. מה משמעותה של הצעתה שהאדם יתחתן עם אחותה, ומדוע אין השדה מענישה אותו על סירובו אלא גומלת חסד לו וילדיו האנושיים? הבקשה לקחת את האחות היא בדיקה של מערכת היחסים. השדה מבררת האם מבחינת בעלה היא שדה כאחת השדות, שדה שניתן להחליף אותה באחרת, או שמערכת היחסים שראשיתה בכפיה התפתחה לאינטימיות אמיתית, למפגש של שני יחידים, ולא רק של שני בעלי תפקידים, 'בעל אדם' ו'אשה שדה'. אם יסכים האדם להתחתן עם אחותה, הרי שהוא מוכן ליחסים עם שדה כלשהי, ולא דווקא אתה. ואילו התשובה השלילית להצעה לשאת את אחותה השדה מראה לה שבעלה האנושי פיתח רגשות

11 השדות נחשבות יפות במיוחד ושופעות מיניות; ראו אלכסנדר (לעיל, הערה 7), עמ' 296.

כלפיה, נהנה מקיומה באופן אישי, ולא רק מן השדיות שבה ומן החיים הכפולים והנוחים שניהל בזכותה. על סף מותה השדה כבר אינה אובייקט לגבי האדם, אלא סובייקט יחודי שלא יכול להיות לו תחליף אמיתי. ההעדר עדיף על הזיוף: האדם מעדיף לחיות ללא שדה מאשר עם שדה אחרת. באמצעות בקשתה למדה השדה על בעלה האדם משהו שהוא עצמו עדיין אינו יודע על עצמו, שיש בו צער על מותה. אם כן אהבתה אותו אינה אהבה נכזבת. עניין זה נרמז בסיפור בלשונו של האדם: 'מה שקבלתי מאביך קיימתי, ואיני רוצה לקחת את אחותך, כי אביה לא עשה עמי זה התנאי'. באמצע הטיעון המשפטי – מלאתי את הבטחתי ולא הבטחתי דבר נוסף – בוקע הקול הישיר, קולו של (אי) הרצון האישי: 'איני רוצה לקחת את אחותך'. האם מהדהד ברקע הניגוד למעשיו של האב הקדמון יעקב, שלאחר שנפל בפח הסכים לקחת גם את האחות?¹² מכל מקום, מכלל לאו אתה שומע הן: את אחותך איני רוצה, אותך רציתי. ובכל זאת הדברים עדיין כמוסים, והשדה צריכה להוביל את האדם בדרך אל צערו.

השדה רוצה לעזור לאדם ולמשפחתו, וגם לילדיה שלה, ומה שיכול לעזור הוא הבעה של רגש. השדה אינה כופה את הבנתה זו על בעלה האדם, שלבו עדיין לא גילה לפיו את רגשותיו לאשתו השדה. היא ממשיכה להשתתף ברובד הגלוי של עמדתו. 'ואמרה: אנוכי יודעת שאתה שמח על מיתתה'. האמנם? לכאורה אומרת השדה לאדם שיעמיד פנים שהוא בוכה, ויזיף הספד שלה. אולם למעשה היא עוזרת לו להצטער באמת עליה ועל התקופה שתמה בחייו. השדה אומרת לגבר: 'יעשה כאילו הוא בוכה ויספיד אותה', אבל בפועל הוא אינו מקיים את הוראות הבימוי שלה בלבד, אלא מוסיף משלו: 'עשה עצמו כבוכה וצועק עליה ומספיד'. תוספת הצעקה מעידה על כך שהתהליך הרגשי שהתחיל במעשה יזום, שיתכן ויש בו שמץ מן הזיוף, 'עשה עצמו כבוכה', התפתח בכדי ביטוי אישי אותנטי, 'וצועק עליה'. בני השדה שהתרשמו מצערו של אביהם אינם אטומים. אף להפך, אפשר שצערם הכן על אמם שהלכה לעולמה מחדד את רגשותם לכל הבעה של רגש מזויף. זיוף שכזה היה רק מכעיס אותם. צערו של אביהם נוגע עד לבם משום שהוא צער אמיתי. מתוך האבל והבכי והצעקה שהשדה עזרה לאדם לחוש ולבטא, מתוך הפרידה וההשלמה עם הצער והחוסר של ההעדר, באים השפע, המנוחה, החיים השלווים. לכאורה בחיים האלה אין יותר שדים, אבל למעשה גם כאן השדים נמצאים מאחורי הקלעים, ומשגיחים ששדים אחרים לא יפגעו במשפחת אביהם. הפושעים בפוטנציה הופכים לשוטרים. הילדים שהיו דחויים משום שאביהם לא אהב את אמם השדה בחייה, מרגישים כעת את המקום הרגשי שהיה לאמם – ומתוך כך גם להם – בחיי האב. להם ולאחיהם האנושיים משותף רק אב, אולם משהכיר האב הזה בזיקתו לאמם המנוחה, משקלו בחייהם עולה, והם מתגייסים לשמור על אחיהם למחצה. אמם השדה גמלה חסד במותה לא רק לילדיה האנושיים של בעלה אלא גם לילדיה השדיים. הבעת העצב של אביהם על מות אמם משמעותית להם, מקלה עליהם לקבל את עצמם ולפתור את הקונפליקט הקיומי הכרוך

12 יעקב אבינו נישא כמובן לשתי אחיות בחייהן, ואילו בסיפור שלנו מציעה השדה לאדם לשאת את אחותה רק לאחר מותה שלה.

במוצאם המעורב, ומטעינה אותם באנרגיה חיובית של הגנה ושמירה. הבעת הצער על השדה – בדומה לצערם של הבנים כשאביהם נעלם – היא דוגמה לאינטגרציה בתוך האישיות, למהלך של התפתחות בתהליך הטנטאלי. רק מתוך ההכרה בצד ה'צל' ובערכו, ניתן להפנים ולהכיל אותו ולהתגבר עליו. רגשות עמוקים אינם מוגבלים לאשה האהובה והטהורה בלבד. גם על מותו של הצד היצרי, גם על מותה של שדה, אפשר וצריך להצטער. הצער הזה הוא שמשחרר את האדם מן השדיות, הוא שהופך אותו לאנושי באמת.

נושא העומק של הסיפור הוא התהליך הטנטאלי – הדינמיקה והדיאלקטיקה שבין מרחק לקרבה, בין ביתיות לזרות, בין אחווה לניכור. היפוך יחסי השליטה בין השד והאדם הוא גם היפוך של יחסי המרחק והקירבה: האדם היה מטריח את השד ממרחקים ועכשיו גומל לו השד מידה כנגד מידה ומביאו 'למרחוק'. האדם הרחיק את השד ממקומו וקרבו אליו, וכעת השד הוא זה שמרחיק את האדם ממקומו ומקרבו אליו. המתח והניגודים המתחלפים שבין קירבה לריחוק מהדהדים לאורך כל הסיפור.¹³ כבר במשפט הראשון מופיע המרחק: 'בא השד והביאו למרחוק'. כאמור, השד לקח את האדם לשם כדי להענישו, מידה כנגד מידה, על מה שהאדם היה עושה לו: 'ממרחקים היית מטריח אותי, ואני אשלם לך מה שהטרחת אותי'. המרחק הזה מסוכן לאדם, וכדי להנצל הוא מוכן למעשה של קרבה – לקחת את בת השד לאשה. אולם בת השד מצויה במקום אחר, ושוב יש להתרחק ולהתקרב כדי להגיע אליה. כאשר ילדיהם של האדם והשדה מתים, חוזר השד למקום הרחוק של משפחתו של האדם, ואחר כך מחזיר לשם את האדם עצמו, יחד עם בתו. עבור האדם זהו מהלך של התקרבות, אולם עבור השדה מסמל מהלך זה התרחקות ממשפחתה ומעולמה. בכל זאת אביה מצליח לבנות לה מרחב שדי בתוך המציאות האנושית (חלל של קירבה לשדיות ומרחק מן האנושיות והקירבה המשפחתית) – חדר פרטי משלה שכאשר היא מתייחדת בו עם בעלה האדם, אשתו וילדיו מתרחקים.

אין זה מקרי שהמטמורפוזה הרגשית ביחסו של האדם לשדים שבתוכו מתרחשת באי דווקא. על פי הסמליות של הניגודים שעמד עליה קלוד לוי סטרוס, אי הוא מקום שמתווך בין ניגודים, בין ים ליבשה.¹⁴ במקום שבו הגבולות ברורים, כמו באי, אפשר לשבור את הגבולות הרגשיים שבין אנשים ושדים. האי מסמל את המקום הרחוק, ודווקא מתוך המרחק אפשר לחוש בקירבה. הדיאלקטיקה שבין המרחק והקירבה היא גם הדיאלקטיקה הטנטאלית שבין כוחות האיחוד והפירוד. בהתפתחותה של האישיות התהליך הטנטאלי אינו חדל עד למוות, אלא מתעלה מרובד לרובד של הקיום.

13 הערה על מקומם של הקרובים והרחוקים במעשה היצירה ראו בסיפור המפורסם בספר הזוהר על האילה: זוהר ח"ג רמט ע"א; ובתרגום עברי בספרם של ישעיה תשבי וירוחם פישל לחובר, משנת הזוהר, א, ירושלים תשט"ו, עמ' רלח.

14 ראו קלוד לוי-סטרוס, 'עלילות אסדיוואל', תרגמו נורית גורן ואליה גילדין, הספרות 20 (1975), עמ' 8-27, ובמיוחד עמ' 20, 25.